

Євген
Кравченко

ЧОБИ
З МІЛОМ

Євген КРАВЧЕНКО

ІЛЮСТРАЦІЇ А. АРУТЮНЯНЦА

«РАДЯНСЬКА УКРАЇНА»
1972

ЗМІСТ

Хіба тепер культура?	5
Як я вчився	12
Чоботи з милом	18
Безплатна командировка	26
На дачі	34
Ювілей відкладається	41
Павільйон «Красота»	49
За трьома дверима	59

Евгений Сергеевич Кравченко.

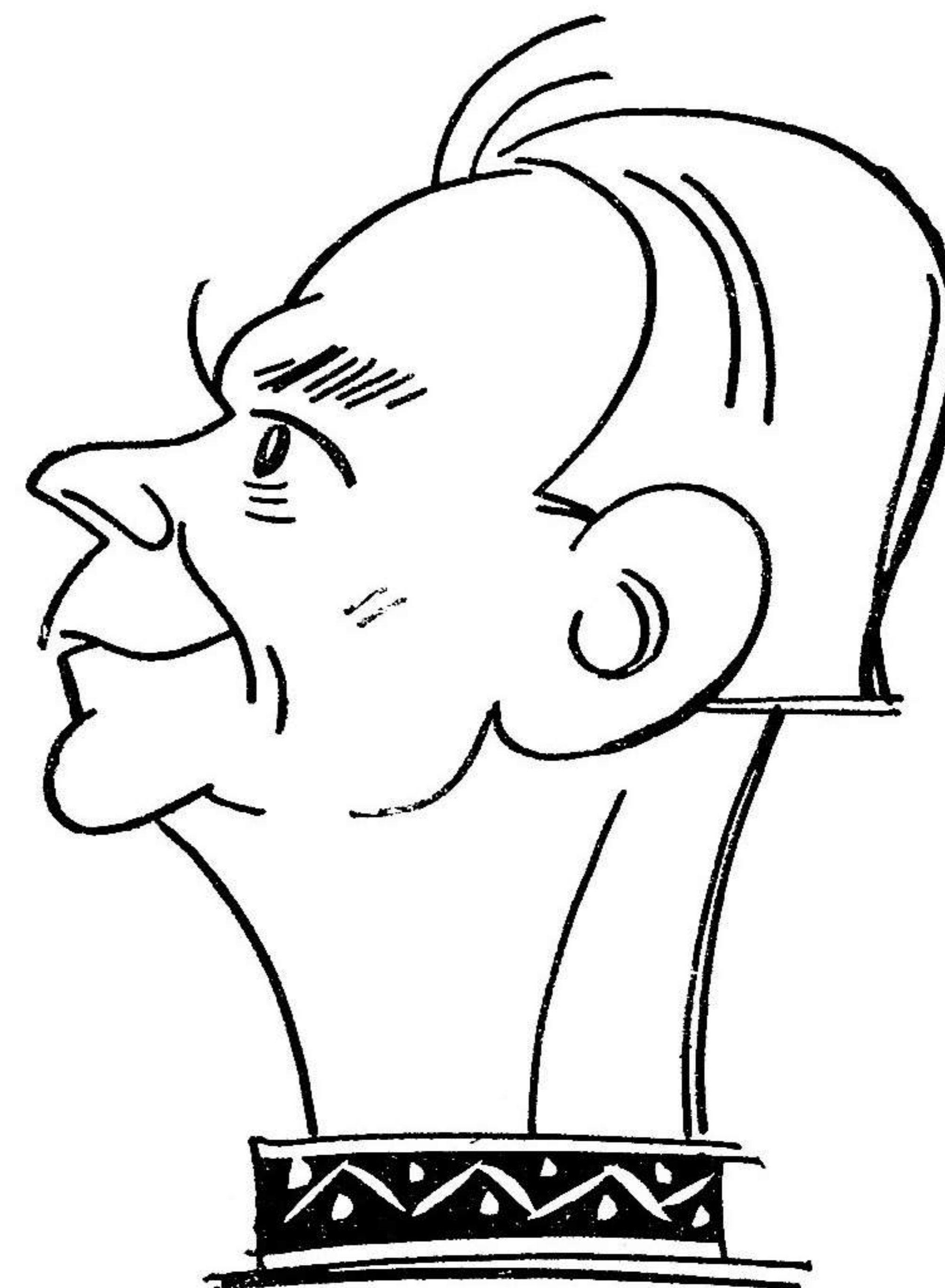
САПОГИ С МЫЛОМ

(на украинском языке).

Редактор І. Сочивець.

БФ 12150. Зам. 03747. Здано до набору 21. VII. 1972 р. Підписано до друку 29. IX. 1972 р. Тираж 100150. Формат паперу 70×108^{1/2}. 1 папер. арк. 2 друк. арк. Обл.-вид. арк. 2,28. Ціна 10 коп.

Ордена Леніна комбінат друку видавництва «Радянська Україна», Київ, Брест-Литовський проспект, 94.

Евген Кравченко

Дружній шарж.

ХІБА ТЕПЕР КУЛЬТУРА?

Оце знову звернулись до мене комсомольці з проханням:

— Дідусю Іване, Іване Гнатовичу, розкажіть нам про колишню культуру. Зокрема, як молодь проводила своє дозвілля?

Я охоче погодився бо, признатись, це питання й самого мене цікавить...

От, приміром, узяти наше село. Тут за царя Миколки не витрачалось жодної копійки ні на газети, ні на журнали, ні на радіо, ні на книжки. Не морочились і з телевізорами. Все це було безплатно і, головним чином, на вигоні, коли жінки виганяли худобу в череду. Там завжди були свіжі вірніші вісті як міжнародного, так і внутрішнього характеру. Про війну, хто що варив, почім на базарі яйця, кури, масло, сметана, в кого відьма подоїла корову, де обновилась ікона, в кого буде весілля, хрестини тощо. Там можна було довідатись, коли точно буде всесвітній потоп і кінець світу... Навіть телевізор можна було побачити на вигоні — і ши-

роко- і вузькоекранний. Це коли жінки посваряться і вже не можуть допекти одна одній словами чи дулями та, пригнувшись, показують всілякі неподобні види...

У свята, як і належить, люди займались художньою самодіяльністю. А репертуар був дуже серйозний, не такий, як тепер у нашому клубі. Дивися, крутять те кіно, аж у очах миготить, співають, танцюють або вистави показують. Та й збираються тут усі поголовно — від найменшого до найстарішого, аж незручно. А колись же була програма строго розподілена: для чоловіків, жінок, стариків, молоді й дітвори.

Так, наприклад, молодь веселилась на вулиці. Дівчата лузали насіння й співали. Парубки — боролися, сипали дотепами, жартами, делікатно зачіпали дівчат. Дівчата ж, розчервонівшись, тільки кидали застережні репліки: «А грім би тебе вбив, чортяко! І не соромно отаке язиком плескати?!» Або: «Куди ж лізеш, сатано?!»

Парубки закінчували свою програму пізньої ночі і своїм «коронним» номером. Брала «автоквач» — це вроді теперішньої авторучки... Заправляли його добрячим дьогтем і ставили вибірково «автографи» на воротах чи причілках хат непокірних красунь.

У чоловіків була своя незмінна програма. У свята — з ранку і до пізньої ночі — різали в підкидного або «хвільки». Грали так натхненно і з таким спортивним завзяттям, що часто доходило до чубів і до зубів... Тепер так не грають, розучились.

Цікавий репертуар був у жінок, хоч у ньому був лише один номер — це полювання... Ото щонеділі, щосвята збирались вони гуртками в когось під ха-

тою і цілими днями одна одній шукали в голові... А тепер ці заняття перевелися: ні на кого полювати. Нудно стало жінкам, і вони з нудьги ходять у свята в кіно, на спектаклі чи концерти, слухають радіо чи дивляться телевізори. Тільки, звичайно, не на вигоні, а вдома.

І діди колись не плентались до тих клубів, яких і не було. Вони спокійно сиділи купками на призьбах і слухали жалібні псалми мандрівних «святих людей». А псалми були дуже змістовні й повчальні, мали велике виховне значення. Приміром, такого змісту:

Ба-га-чить ще й видить бог,
Що ми-гир — по-ги-ба-гає.
Архан-гела Гаври-їгі-гіла
В Назарет посила-га-є...

Діти проводили дозвілля по-своєму. Вони не їздили до якихось там піонерських таборів чи на екскурсії. Ні. Найменші гралися в попелі, в пилюці на дорозі або гасали верхи на конях-соняшниках. Трохи старші перебували в «дідсадках»: крали в дідів груші, яблука, сливи. І так ловко лазили по деревах, що їх старикам важко було й упіймати.

А було, що дітлахи на селі бачили й справжнє диво — «лісапет», на якому інколи проїздив синок сусіднього поміщика Луцця. Ото було радощів!.. І діти, й собаки проводжали того їздуна далеко-далеко за село. Усе чекали, що перекинеться, адже їде лише на двох колесах! А він, чортяка, й не думає перекидатись, тільки й того, що дітей і собак заморить.

А тепер, дітей не тільки велосипедом, а й космічним кораблем не здивуєш. От у мене є онук. Почнеш йому про бога, про святих розповідати. Він,

вроді, слухає, а потім так лукаво каже: «І таке ви, діду, говорите, аж смішно стає... Коли б на небі сидів бог, то Юрій Гагарін його першим побачив би!»

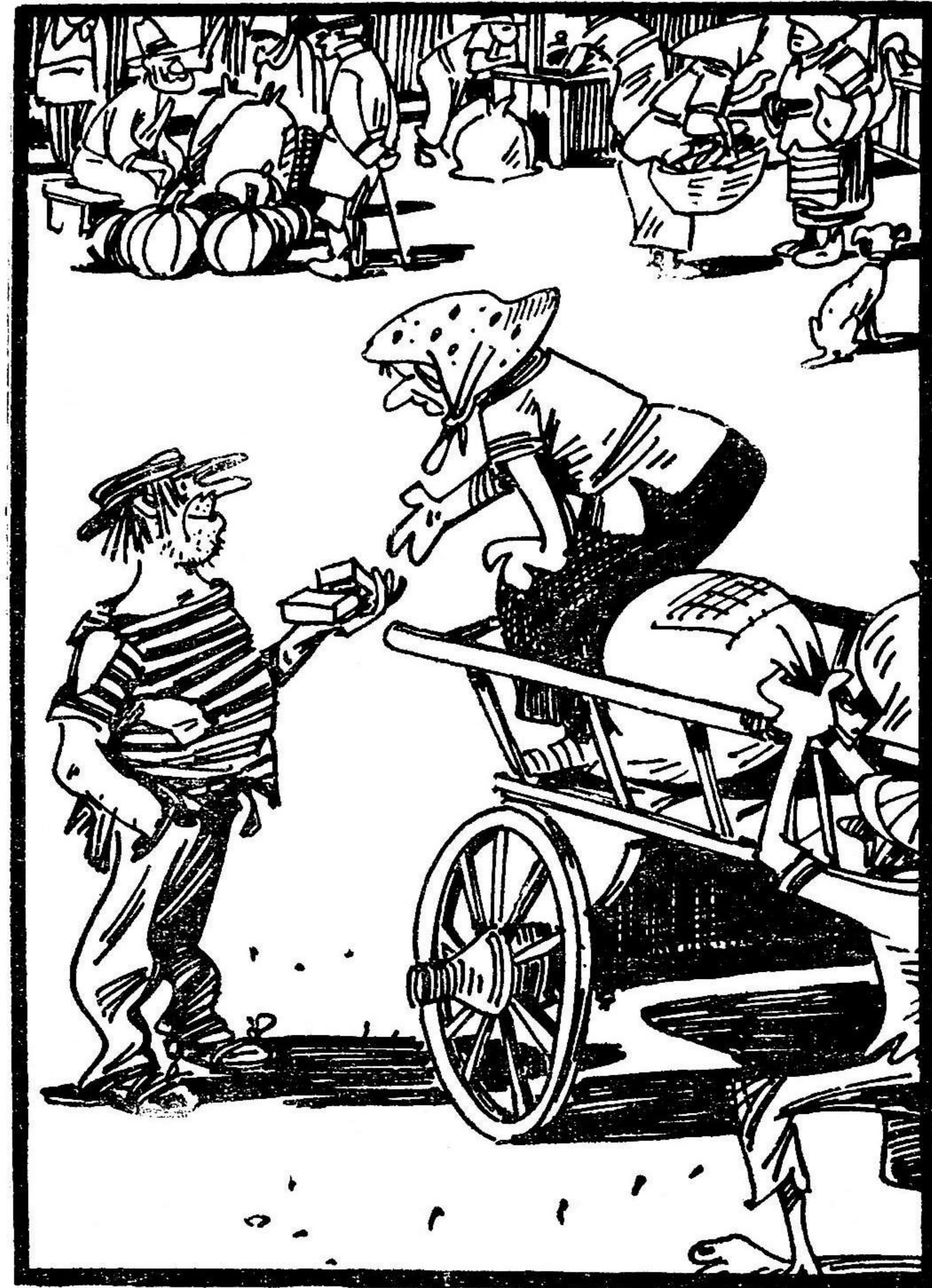
От і поговори з таким... А ще ж тільки в другий клас ходить. А все робить ота суцільна грамотність. Колись же домашні бібліотеки в нашому селі комплектувались виключно із святих книг: псалтирі, біблії, євангелії, молитовники. І читали їх тільки добре грамотні й культурні люди. Їх слухали, їм вірили і дорослі, і малі. А тепер прийде листоноша, принесе цілу торбу газет, журналів, книжок, не знаєш за що й братися.

А яка раніше культурна торгівля була! Як делікатно обслуговували покупців у магазинах і на базарах. Не те, що тепер... Ніколи не забуду, як я ще зовсім малим поїхав з бабою на базар аж у саму Одесу. Баба повезла курей, яєць, оклунок квасолі. А дід — кілька мішків ячменю. Бо, казали люди, в місті ячмінь на копійку дорожче і можна дістати поцінно добрі чоботи.

Приїхали. Продали ячмінь, курей, яйця. Залишилась тільки квасоля. Дід глянув на сонце й каже: «Ти, стара, продавай квасолю, а я піду пошукаю чобіт. Бо вже й осінь не за горами, а я боєий. Та, гляди, гав не лови. Це тобі одеський базар, різними волоцюгами — аж кишить!»

Сіла баба на оклунок з квасолею, щоб ніхто не потяг. Я сів на полудрабок воза і оглядаю величезний гамірливий базар. Слухаю вигуки циган, пісні сліпих лірників, слухаю різні старцівські псалми. Так цікаво!..

Аж ось підходить якийсь чолов'яга в опорках на

ногах і до баби: «Що продаєш, мамашо?» «Квасоллю»,— відповіла й показала окунок. «Скільки просиш, щоб оптом забрати?» Баба сказала. А він: «Ти што, старуха, малахольна?»— чвіркнув крізь зуби й пішов.

Незабаром підійшов другий покупець, у капелюсі й калошах на босу ногу. Він тримав у руках кілька шматків сірого мила й вигукував: «Тьоті, мамі, бабі й жінці! Кому мило, кому мило? Мило — люкс! Миє всі частини тіла, вся фігура буде біла! Віддаю по дішовці! По дішовці продаю, а добрим людям для початку і безплатно віддаю! На тобі, старушко божа!»— і простяг бабі шматок мила. Вона підвелася, взяла мило, подякувала й сіла. Вірніше, не сіла, а гепнулась на саме дно воза, бо мішка з квасолею вже не було: хтось невидимий потяг...

Баба — в плач. Аж підходить дід, з чобітьми в руках.

— Чого репетуєш, стара? — запитав.

— Та ква... ква... квасоллю поцупили...

— От іще дурепа! Казав же не лови гав! — сердито буркнув дід і сплюнув.— А я ось добрі витяжки дістав і не дорого. На, подивись.

Почали розглядати чоботи. А в них, виявилось, підошви з картону, тільки смолою замазані. Жбурнув дід чоботи в сіно й почав тремтячими пальцями обмацувати кишені. Довгенько обмацував кишені, пазуху, навіть шапку, аж зблід. Потім таким тремтячим голосом:

— Господи... Ще й гроші витягли, чортові жульмани...

Мовчазними й зажуреними покидали старі одесь-

кий базар. Баба весь час плакала, а дід сопів та оглядався, наче боявся переслідування.

Виїхали ген за місто і в лісопосадці зупинились.

— Горе — горем, а поїсти треба,— промовив дід.— Там у халяві в папері загорнута ковбаса й оселедець. Діставай, хоч посолонцюємо.

Розгорнула баба цупкий синій папір. А там... Замість ковбаси — скручена ломака, а замість оселедця — звичайна тріска...

Викинув дід свій «крам», зїли по шматку сухого хліба й поїхали.

Всю дорогу мовчали. Аж перед самим селом дід гірко промовив:

— Оце так побазарювали... За три мішки ячменю, два пуди квасолі купили паперові чоботи й шматок смердючого мила... Ти, стара, хоч нікому не розкажуй, бо засміють...

...Та що й говорити, молоді люди... Висока була культура за царського режиму... А тепер — не те, що не те, то не те... Навіть у такому делікатному ділі, як кохання, ніякого прогресу немає, а навіть навпаки... Раніше для цього були всі умови, особливо довгими осінніми й зимовими вечорами. Гасу—нема, сірників — теж. Темно, аж душа радується! А гепер... Куди не кинуться закохані — скрізь електрика, навіть на вулиці горить. Ніяк і дівчину пригорнути по-справжньому... Отакі діла...

ЯК Я ВЧИВСЯ

Якось сидимо з онуком Васильком біля ялинки, він і питає:

— Дідусю Іване, а ви малим ходили до школи?

— Ходив,— кажу.

— І довго ходили?

— Поки не закінчив усі науки.

— А які ви науки вивчали? Розкажіть!

— Навіщо тобі знати? — питаю.

— Це нам учителька дала таке завдання, розпитати у дідусів і бабусь, як вони вчилися. Потім розповісти про це в класі.

— Що ж,— кажу,— коли вчителька просила, доведеться згадати школу, дитячі роки... Давненько було це, років за п'ятдесят тому...

— Ще до Жовтневої революції? — запитує онук.

— Звичайно.

— А ви вже й тоді були дідом?

— Ні,— кажу,— бо мав лише вісім років.

Онук хитрувато посміхнувся й каже:

— А я думав, що ви завжди були дідом... Ну розкажіть, як ви училися!

— Учився так, як тоді на селі вчили... Пригадую, я дуже хотів навчитися писати, читати, щоб батькові на фронт листи писати. Сказав про це матері. Вона погодилась віддати мене до школи, промовивши: «Іди, синку, вчися. Хай хоч один у нашій родині буде грамотним. А там, гляди, може, й до писарчука довчишся...»

Пізньої осені купила мені мати велику торбину з двома кольоровими півнями й повела до школи записатися.

А школа була не така, як оце тепер у нас: двоповерхова, з великим садом, спортивним майданчиком тощо. Ні, тоді шкільне приміщення являло собою звичайнісіньку селянську хату-землянку, під глиняним дахом. На невеличкому подвір'ї не було жодного деревця, жодного кущика. Не було й ніякої огорожі. Стояла школа на белебені, як хата-пустка.

У маленькій напівтемній катразі сидів учитель і щось писав. Був він у старенькому картатому пальті, а шия обмотана рушником. Було вогко й холодно.

— Що скажете? — запитав на привітання матері, підсунувши окуляри поверх посивілих брів, і закашлявся.

Мати низенько вклонилась і тремтячим голосом промовила:

— Прошу вашої милості записати в школярі мого малого. Дуже хоче вчитися... І такий пам'яткий... Уже знає деякі букви і рахувати вміє. У мене є двадцять одна курка. І він завжди правильно перелічить, ніколи не зіб'ється!

— Як звати? — запитав учитель і якось сердито глянув на мене з-під окулярів.

Я злякався й мовчав.

— Ну, синку, скажи, як я тебе кличу? — підказала мати.

Це мене підбадьорило і я сміливо маминим голосом гукнув:

— Іване, ти чуєш? Чи тобі позакладало? Іди забав дитину!..

Мати почервоніла, а вчитель ледь посміхнувся й каже:

— Значить, Іван... Так і запишемо. А батька як звати?

— Ніяк,— кажу.

— Чому, ніяк? — здивувався учитель.

— Тому, що тата немає вдома, на війні,— пояснив я.

Тут уже мати виручила мене. Сказала, як звати батька, як мое прізвище, скільки років. Учитель щось записав і каже:

— Все. В понеділок уранці приводьте свого Івана.

Мати сердечно подякувала. Обережно поклала на стіл вузлик із салом і крашанками. Низько вклонилась учителеві, і ми пішли.

А в понеділок рано мати розбудила мене. Помила теплою водою шию, вуха, руки. Напхала в торбину з півниками харчів і повела до школи.

Довгенько ми місили грязюку на подвір'ї, поки баба не відчинила шкільні двері й не задзвонила.

Зайшов я в клас, схожий на конюшню. Низенька вигнута стеля, сволок підпертий двома стовпами, земляна долівка й облуплені стіни. А парти такі

старі й скрипучі, що коли почали діти сідати, таке почалося, наче загравав якийсь дикий оркестр... Тільки бубона не вистачало. Ти смієшся, Васильку, бо не бачив такого. А я бачив. Так, так... Оглянув я маленькі підсліпуваті вікна, стіни. Жодної картинки, тільки портрет царя на повний зріст!

Незабаром зайшов учитель із здоровенною жовтою лінійкою. Учні недружно встали. А ще недружніше привіталися: кожен по-своєму.

— Сідайте! — мовив учитель і звернувся до нас із такою промовою:

— Діти, з сьогоднішнього дня ви вже учні першого класу і повинні поводити себе так, як належить учням. У класі — сидіти тихо, не розмовляти, не оглядатись, не дрімати. Коли хтось захоче щось запитати, треба підвести руку і встати. А проходитимете вулицею — здоровкайтесь із старшими. У школі ви будете навчатись писати, читати, рахувати і молитви вивчатимемо. Звати мене Леонід Петрович. А тепер усі покладіть руки на парти!

Ми поклали. Учитель проходив поміж рядами й сердито робив зауваження:

-- Пострижись... Завів патли, як у розбійника! А ти нігті, нігті позрубуй! Бачиш, повиростали, як копита! О, а в тебе у вухах скоро гречка виросте, такі брудні. Помий вуха і добре шию пошкреби!

Нас було мало, і Леонід Петрович швидко всіх обійшов і зробив кожному зауваження. Потім показав на портрет царя й запитав:

— Діти, хто знає, хто це такий, піднесіть руку! Піднялось кілька рук.

— Ну, скажи ти,— звернувся до одного хлопчика.

— Цар! — вигукнув той, схопившись.

— Молодець! — похвалив учитель. — А як його звати?

Учень скрипів партою, кліпав очима й мовчав.

— Сідай. Діти, хто скаже, як звати нашого царя?

— Государ! — відповів другий хлопець.

Підняв і я руку й поправив:

— Не государ, — кажу, — а імператор!

— Сідай і ти! — замахав руками невдоволений учитель. — Слухайте мене уважно... Звати нашого царя-батечка Миколай Олександрович. Скоро ви одержите книжки, де буде змальована вся царська сім'я. І ви повинні обов'язково вивчити, як звати царя, царицю і всіх їхніх дітей!

В коридорчику пролунав дзвінок. Учитель відкашлявся й промовив:

— А тепер можете йти додому. Та не забудьте, що ми сьогодні вивчали!..

За кілька днів учитель видав нам зошити, ручки й пера. І суворо наказав, щоб берегли, бо більше не дасть. Я так зрадив, що зошита й ручку ніс у руках, щоб люди знали, що я школяр.

Більше тижня ходив я до школи з порожньою торбиною, а книжок учитель не дає й не дає. І стало соромно: мовляв, який же я учень, коли жодної книжки! І пішов на хитрощі. Відпиляв дошку розміром з книжку. Обклеїв її папером і ходив, наче з товстою книжкою. Бо вдома, крім дідової євангелії, яку він ховав у скриню, ніяких книжок не було.

Нарешті одержали ми довгождані книжки. Леонід Петрович перегорнув сторінки новенької книжки й строго заговорив:

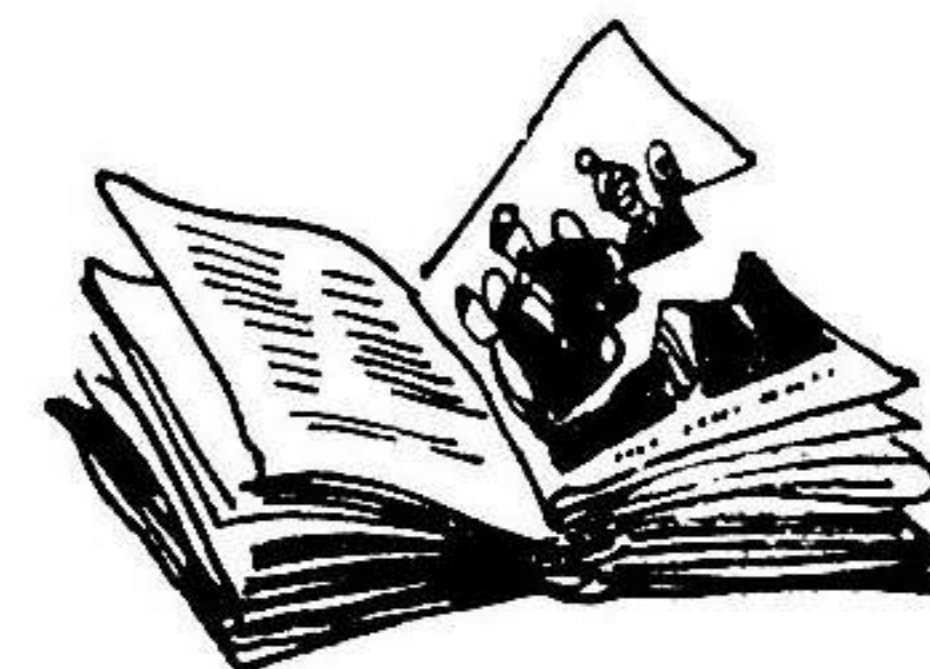
— Діти, дивіться сюди! Дивіться й уважно слухайте! Ось тут зображена вся світла родина нашого імператора Миколая Олександровича... Бережіть усю книжку, а цю сторінку — особливо! Буду щоденно перевіряти. І не дай бог побачу, що в когось царська сім'я буде в щось заляпана, жорстоко покараю і прожену зі школи!

Того дня я повертався додому, як на крилах! Бо ніс у руках не тільки ручку й зошит, а й новеньку книжку.

Та радість моя була передчасною. Відбиваючись на вулиці від собак, я загубив ручку. А вдома чекав на мене ще важчий удар. Я виліз на піч і почав уважно розглядати малюнки в новій книжці. Аж тут проснулась мала сестричка й почала плакати. Беру її на руки й продовжую перегортати сторінки. Дійшов до царської родини й почав уважно її розглядати. Та в цю мить сестричка блискавично вхопила листок і перервала навпіл усю царську сім'ю!

...До самого ранку я плакав, аж захворів. І мати не могла заспокоїти. До школи більше не пішов: боявся учительової кари. На тому й закінчив я всі науки...

Онук сміявся. А по хитрих оченятах я бачив, що не вірить дідові. Та хіба наші теперішні діти можуть уявити дореволюційне дитинство, життя й навчання своїх дідів та бабусь?..

ЧОБОТИ З МИЛОМ

Наприкінці вересня я знову побував у селі. Мій давній знайомий Федір Іванович Деркач запросив на гриби.

Ось ми в чарівному лісі. Палахкотять на сонці жовті кучері берізок, червоними намистинками вабить глід, пахне осіннім листом, грибами. А навколо — первозданна тиша. Лиш інколи трісне суха гілка, зачеплена білочкою, свисне синичка та стукне долотом тесляр-дятел...

Збираючи гриби, говорили про колгоспні справи, міжнародну політику, згадували фронтові дороги. Якось мимоволі зайшла мова про дітей, про їхні смаки, уподобання і, ненароком, дійшло до одягу і взуття.

— От ви скажіть, — почав якимось здалеку Федір Іванович, — чому воно так?.. Хай уже в місті, там зовсім інше... А це ж у селі і отак... Та я ось уже

на підступах до шістдесяти, а такого не чув і не бачив...

— А що таке? — цікавлюсь.

Він акуратно підрізав товстоногого боровика й вів далі:

— Та це я про сучасну молодь і сучасні моди... Є в мене п'ять синів. Троє старших поженились. Залишилось два парубчачки. Обидва закінчили технікум механізації і обидва навчаються заочно. Здавалося б, повинні вже бути з понятієм, а виходить — навпаки...

— А в чому річ, Федоре Івановичу? — запитую, нічого не зрозумівши.

— Та страшенні модники! — підвищив голос Деркач. — Такі вже модники, що, як кажуть, не приведи господи!.. Ще з одягом більш-менш благополучно. У нас у селі хороша кравецька майстерня. А от із взуттям — ціле нещастя. Я завжди ходжу з синами по магазинах, щоб часом не проморгали. Адже обидва зовсім молоді. І ото добереш по нозі, і товар такий, що зносу йому не буде... А вони — ні... То колір не той, то носки або ж дуже загострені, або ж дуже затуплені, то колодка не така, фасон не той... Не подумайте, що грошей жалію. Ні. Я — ковалюю, дружина — на фермі. Та й самі добре заробляють. Є за що купити. Але ж, бісові діти, ніяк моди не доберуть! Вірите, інколи така злість візьме... Не знають у яких фасонах та модах їхні батьки ходили, — і, сердито зафутболивши червонокрапчасту шапку мухомора, продовжував: — А в мого кума Данила Бараболі двоє дівчат на виданні. Недавно скаржився, що зовсім закрутили йому голову тими модами. Раніше, каже, підрізали плат-

тя по саме нікуди, а тепер почали доточувати, а воно немає чим і треба нові справляти... Та й з туплями, каже, хоч з дому тікай... Ви б прописали десь у газеті чи в журналі отаких несознательних модників!

Я почав делікатно переконувати заклопотаного батька, що тепер, мов, зовсім інше життя, інші достатки, а значить, і нові вимоги до культури одягу і взуття.

Федір Іванович мовчки слухав, збиваючи мухомори й поганки. А коли я закінчив, твердо промовив:

— Ні, ви таки подумайте і напишіть... Хай трохи закрутить у носах отих модників!

...Скарга Федора Івановича воскресила в моїй пам'яті давній спогад із власного юнацького життя, про що й вирішив розповісти.

Було це після громадянської війни. Скрізь розруха, нестатки. Ні краму, ні взуття немає, ні навіть сірників і мила. Ми з братом були вже парубкаками. Влітку ходили в саморобних дерев'яних сандалях. Було, підеш у танець, та як наступиш дерев'яною дівчині на босу ногу — то не своїм голосом вересне, а то й по пиці зацідить!.. Доводилось заради збереження дівочих ніг босому танцювати.

А настане осінь — холодно в сандалях, надіваєш постолі. Та соромно було ходити на вечорниці в постолах чи вмережаних латками шкарбанах. Якось восени упросили ми батька, щоб купив нам хоч одну пару чобіт на двох. Він довго вагався, відбрикувався. Нарешті поїхав у Вознесенськ і привіз чоботи.

— Оце, хлопці,— каже,— радійте! Продав пше-

ницю й насилу напивав... Хоч і дорого, але чоботи попались добрячі. Халяви довгі, спереду з козирками. Колись тільки царі такі носили. Підметки — солдатські, не скоро зітруться. І, головне, жодної латочки нема! Купував з-під поли, мабуть, крадені. Бо продавець так озирався й поспішав, що не дав наміряти. Так я прикинув на око й купив.— І першим озув чоботи. Пройшовся по хаті й каже:— На мене трохи великуваті. Та нічого. У вас лапи більші від моїх, будуть те, що треба. Але ж чоботи!.. Тільки дай остроги і — куди твоє діло!..

Почали ми з братом міряти: він правий чобіт, я — лівий. Еге, халяви хоч і довгі, але такі вузькі й цупкі, як самоварні труби! Ледве я пропхав ногу в ліву трубу, аж тут нова перешкода. Чобіт хоч і надміру довгий, але такий низький у підйомі, що ніяк нога не проходить.

Бачу: і в брата така сама картина... Довго ми мучились, сопіли, потіли, кректали, гупали об долівку. Та все було марно. Ні я, ні брат не могли натягнути чобіт. Недавня наша радість почала затьмарюватись. Батько дивився-дивився, кивав головою, щось підказував, потім каже:

— Годі, хлопці, не мучтеся. Я знаю, що з ними робити. Наквацюємо дьогтем, ніч постоять. А вранці розіб'ю на колодці й налізуть! У мене була вже така історія, ще коли парубкував...

Так і зробили. Намастили так щиро, що дьоготь аж чвиркав з передків! Брат ще й уночі вставав та підмашував. Старався, бо наступного дня у друга весілля.

Рано-вранці батько настругав якихось клиночків і почав дерев'яним молотком розбивати чоботи. Пов-

ставали й ми і теж почали гатити чурбаком по халлявах і передках.

— Ну,— каже батько,— тепер підуть... Халяви пом'якшали. А передки, навіть на око видно, що подались... Давай, сину, озуйся, щоб не запізнився на весілля. Бо вже, бачив, музиканти пішли.

Брат одягнувся в що мав. Замотав ногу онучею й почав з правого чобота. Довго мучився, лаявся, а нога не йде: підйом не пускає. Уже й музики в жениха заграли. Батько й каже:

— Скидай, сину. Пробуй лівого, а я цього ще потовчу... Та бери тоншу онучу. Не піде — озуй на босу ногу! — і почав гатити дерев'яним молотком по чоботу, у такт бубону, що вистукував на весіллі.

Після нелюдських зусиль брат натягнув таки лівого чобота. Батько так зрадів, що аж в долоні заплескав:

— Я ж казав, що піде!.. А чобіт, як у царя, тільки дай остроги! Бери правого.

І почалося під звуки музики у жениховому дворі. Брат скоротив онучу. Пробував на босу ногу, пообривав вушка в халлявах, а нога в підйомі не проходить.

— Царські чоботи, бодай вони були погоріли! — лаявся брат.

Батько нервує, переживає і тільки руками розводить: що робити?.. Надійшла мати, подивилась на ті муки й каже:

— Сину, а спробуй натерти всередині милом. У мене десь був у запічку шматочок.

Принесла мати змилок. Брат пошурював у халля-

вах, передках і, хоч і з великими потугами, але чобіт наліз!

— Ну, тепер усе! — зрадів батько. — А там розносяться, в танцях розіб'ються і все буде гаразд! У мене теж так було ще за парубоцтва...

Брат причесався, причепурився, відсапнувся, ви-тер пилюку, що поналипала на свіжий дьоготь, і пішов на весілля. Я з заздністю дивився йому вслід і з нетерпінням чекав, коли надійде моя черга по-шикувати в чоботях.

А коли стемніло, пішов і я на музики в постолах. Ще з більшою заздністю дивився на брата, який витанцювував у «царських», як батько казав, чоботях.

Пізенько поверталися додому разом. Я помітив, що брат шкандибає, ніби на обидві ноги...

— Що в тебе з ногами? — питаю. — Натанцював-ся та болять?

— Та ні, — каже, — печуть... Так у підйомах печуть, наче хто жару насипав!

До хати ледве дійшов. Ліг на лаві, як непритомний, і до мене:

— Ой, роззувай мерщій!

Почав я з правого чобота. Тягнув-тягнув — не піддається! Взявся до лівого — те ж саме. Покликав батька. Тягнемо за чоботи вдвох. Лава їздить по хаті, брат стогне, а чоботи, як приварені до ніг. Надійшла мати.

— Що це ви тягаєте його по хаті? — питає.

— Та не можемо чобіт зняти, — відповів батько. — Ноги, видно, набрякли, от воно й той... У мене теж так було замолоду...

— А що ти робив? — запитала мати.

— Лягав озутий спати догори ногами... А на ранок кров стікала і роззувався...

І поклали ми брата спать у «царських» чоботях, високо задертих догори. Спав він добре, тільки страшенно стогнав сонний і дригав ногами...

А вранці чоботи здалися, хоч і з великим боєм... Роззули гуртом.

— Я ж казав, що так було й зі мною, — мовив полегшено батько.

А брат так уїдливо:

— Купили царські чоботи... Хіба й царі озувалися з милом і спали догори халявами?..

— Нічого, синку, — втішала мати. — Ото милом їх, милом, і розтягнуться. Я вже той шматочок прибережу для вас...

Так ми з братом і шикували по черзі в чоботях з милом... І не вередували, і не вибирали якогось нового фасону.

А тепер, як скаржився Федір Іванович, молодь стала надто вибагливою: подавай їй нові й нові моди! І що на це сказати молодим модникам? Мабуть, скажу так: одягайтеся, озуйтеся, молоді друзі, модно, красиво, зі смаком! Нічого на минуле оглядатися!

БЕЗПЛАТНА КОМАНДИРОВКА

У статистика Івана Івановича Паперного сьогодні велика радість. Одержав на роботі грошову премію і командировку до Москви. Він давно мріяв побувати у столиці, подивитися древній Кремль і вклонитися Мавзолею. Та все якось не випадало. І раптом така нагода, та ще й перед самим Новим роком.

Не менше зраділа і його дружина Вікторія. Їй дуже хотілось, щоб чоловік привіз червону шерстяну кофту і чорні чобітки на білому цигейковому хутрі. Такі, як у її співробітниці, друкарки Зої.

Статечний тесть-пенсіонер, погладжуючи пишні вуса, говорив:

— Ідь, Ванюшо... Це ж таке щастя випало... Думаю, що на радощах не відмовиш купити мені складаного ножики. Такого, щоб були два леза, што-

пор, шило, швайка, ножиці і те, що відкривати консерви. Хороша річ такий ніжик у кишені!

— Куплю, тату, куплю,— відповідав зять.

Теща замовила апельсинів. А два сини — учні молодших класів — попросили купити іграшок, таких, щоб заводились, бігали, пищали й стріляли...

Катаючись у дворі на санчатах, діти хвалилися своїм друзям-ровесникам:

— Ага, а наш тато їде до Москви! І купить нам, знаєте що? — і навперебій перераховували іграшки.

Теща Івана Івановича зустріла в дворі дружину слюсаря Коваленка і не без гордошів похвалилась:

— Їде наш зятьок аж до Москви. Удостоївся по роботі. Дали не тільки премію, а й безплатну командировку до столиці. Хай поїде, побачить світа. Він цього заслужив.

Навіть серйозний тесть Паперного зайшов того вечора до своїх друзів-пенсіонерів пограти в доміно і, поважно виставляючи дубель-шість, промовив:

— Щастя випало нашому зятеві... Така поїздка і перед самим Новим роком... Я стільки прожив, а в Москві не довелось побувати.

Наступного ранку Іван Іванович поголився, поснідав і почав збиратися. Перш за все приготував потрібні документи. Потім узяв блокнота і каліграфічним почерком записав усе, що треба купити домочадцям. Тесть, погладжуючи вуса, ще раз нагадав:

— Ти ж, Ванюшо, вже того, постарайся. Я й грошей дам. Тільки щоб ніжик був повністю укомплектований...

— Дістану, тату, обов'язково дістану! — відповів Паперний і почав щось наспівувати.

Зайшли три сусіди-пенсіонери, друзі тестеві, й почали по черзі:

— Прочув я, Іване Івановичу, що їдеш до Москви. У мене є невелике прохання. Купи мені атласні карти й біле доміно. У нас на масиві я щось такого не помічаю...

А другий:

— А мені, синку, за всяку ціну дістань настінний годинник із зозулею. Там, кажуть, на товкучці можна напитати. Дуже люблю, коли зозулька повідомляє, котра година. У мене сорок років кукав такий годинник, аж поки онуки зозулю не витягли...

Найстаріший дід Лукаш попросив:

— А мені, дорогий сусіда, привези «Оракуль» чи як він там зветься... Та в Москві знають... Той, що сні відгадує. Знаєш, літа старі, здоров'я ще міцне, а ночі довгі... Інколи як насниться, аж голова тріщить! А не знаєш, що воно означає... Так ти, будь ласка, постарайся для мене, старого.

Іван Іванович акуратно записав усі замовлення. Пообіцяв виконати прохання пенсіонерів. Діди чемно подякували, дали гроші й пішли.

Незабаром їм на зміну прийшли дві статечних жінки, подруги тещі, і принесли по здоровенному баняку.

— Іване Івановичу,— швидко заговорила перша. — Прошу вас, передайте моїм онукам оцю баночку варення. Вони ж так люблять вишневе, що ложками їдять! Тут на банячку й адреса наклеєна. Їх легко буде в Москві знайти.

— А мої обожнюють сливове,— мовила друга.— Так люблять, так уже люблять, що я не можу не передати!..

Паперний нічого не сказав, тільки наліплені адреси переписав у блокнот. Жінки щиро подякували й пішли. Він напився холодної води. Підійшов до баняків, підняв одного, другого й глухо промовив:

— Ого... Мабуть, більше пуда в обох...

— Нічого, любий,— мовила теща,— потерпи уже. Це ж мої давні друзі, до них часто доводиться звертатись по се, по те...

І Вікторія підтримала матір:

— Зроби, Ванюшо, для них таку приємність. Як не кажи, сусіди і хороші сусіди!

Поки Паперний складав у чемодан речі, зайшла дружина слюсаря Коваленка і ще з порога:

— Ху, слава богу, що ще не поїхали! А я так боялась запізнитися. Знаєте, поки насмажила, а сковорідка одна...

— А що таке? — запитав Паперний і глянув скося на якусь величезну торбу, перев'язану посередині.

— Хочу просити вас, щоб передали дочці насіння. Оце вгорі соняшникове, а внизу — гарбузове. Я навмисне не змішувала, бо дочка любить соняшникове, а зять — гарбузове. А в Москві ж його не завжди дістанеш.— Вона кинула на підлогу торбу, ткнула папірець з адресою й пішла.

Дружина натякнула, що вже час збиратися. Та тільки Іван Іванович почепив на шию кашне, як зайшла дружина кербуда з великим ящиком, обплетеним мотуззям.

— Дорогий сусіда,— почала солоденько,— я прошу і мій муж просить: передайте нашим приятелям Козельцям оцю коробочку з яблучками. Вони так просили, так просили... Та все не було ким передати. Ось тут адреса...— І, поклавши важкий ящик на підлогу, вийшла.

Паперний сів на тахту і взявся за голову. Дружина почала заспокоювати:

— Не журися, любий. Ми допоможемо гуртом винести до тролейбуса і посадити в поїзд. А в Москві уже якось викрутишся: візьмеш таксі,— і пода та йому пальто.

Та не встиг він натягнути другого рукава, як убігла подруга дружини Зоя.

— Голубчику, Іване Івановичу! Одержите мільйон подяк, тільки купіть мені в Москві друкарську машинку й блакитного плаща, як ото в Каті Верешагиної! І з десяток модних пластинок, ось за цим списком! — Вона залишила гроші, список і побігла на роботу.

Іван Іванович стояв посеред хати блідий, розгублений, мовчазний. Дружина натягувала на нього пальто, як на манекен...

В цей час на порозі з'явилися рідні тітки: Марина і Ярина. Перша тримала в руках клітку з морськими свинками, а друга — сіреньке пухнасте кошеня і чотири добротних віники.

— Ванюшо,— почала Марина,— тут я приладнала в клітці морських свинок... Дуже прошу, завези моїм онукам. Вони ще влітку просили і я пообіцяла. Там зможеш і переночувати. Тільки пам'ятай, любий, що свинки дуже тендітні: не стукай у доро-

зі. Оце в пакуночку їхня їжа: морква, капусточка...

— А я прошу,— перебила Марину старша тітка Ярина,— передай моїй невістці Полі оце кошени сибірської породи. Покладеш у якусь коробку од взуття і воно доїде. Тільки не забудь попробувати в коробці дірки, щоб часом не задушилось. А тітці Марфі, сестрі моїй, передай віники. І скажи обом: хай дістануть мені хоч поганеньку біблію. У нас же чортма святих книг. А там, кажуть, можна знайти.

І обидві пішли.

Обличчя Івана Івановича засмикалось, очі стали скляними, як у п'яниці. Він ухопив клітку з морськими свинками, віники, сіре кошени. Зробив ногами кілька кренделів, зачепився за ящик з яблуками і впав на підлогу. Перелякана дружина подала води, але він не пив. Страшенно крутив головою, пацав ногами й вигукував:

— Зозуля з картами!.. Морські свинки з варенням!.. Кіт з біблією!.. Оракул з віниками!..

Перелякані тесть, теща й дружина покладали його на тахту, роздягли й укрили ковдрою.

Аж тут зайшла сусідка, що живе через дорогу. Олімпіада Самсонівна, з маленьким цуценям у руках.

— Що це з Іваном Івановичем? — запитала співчутливо.

— Захворів,— сердито відповів тесть.

— А як же з поїздкою до Москви? — пошепки запитала сусідка.

— Куди там йому до Москви,— схвильовано озвалась дружина.

— Як жаль, як жаль,— співчутливо заговорила

Олімпіада Самсонівна.— А я хотіла передати знайомому професору шотландського тер'ера. Чудовий песик! У мене аж три таких...

Іван Іванович глянув на шотландського тер'ера і так заскреготів зубами, аж цуцик заскімлив...

Тесть швидко прикрив зятя і з сумом промовив:

— Почалося з зозулі, а закінчилося собакою й котом, бодай вони були виздыхали.

...До Москви Паперний не поїхав. Лікарі приписали йому суворий постільний режим. Дорого обійшлася йому ота, як казала теща, безплатна командировка...

НА ДАЧІ

Моя найменша дочка й зять живуть у місті. Обое працюють, добре заробляють і мене, спасибі, не забувають. Є в них два хлопчики: Сергійко й Андрійко.

Кілька років, їдучи відпочивати, дочка й зять привозили до мене дітей. Привезуть ото і кажуть: «Дорога мамо. Ви вже на пенсії, на роботу не ходите. Хай у вас побудуть влітку наші діти, щоб ми спокійно відпочили. У вас же, як на дачі: сад, грод, молоко, повітря».

І я залишала малих, бо дуже люблю дітей. Сама вибавила й виростила семеро своїх.

І минулого літа, щойно почались у школах канікули, приїжджають дочка й зять і привозять хлопців. Такі браві обидва, підросли, поправились. Дочка й каже: «Дорога мамо, прийміть онуків до себе на дачу, бо ми їдемо аж у Болгарію». А зять: «Вони, мамо, вже дорослі, в школу ходять. Тепер уже не ви їм, а вони вам допомагатимуть!» «А

що ж, — кажу, — залишайте. Мені помічники потрібні, бо щось і здоров'я вже не те...»

Дочка й зять поїхали, а хлопчики залишились.

Перший день мої онуки вели себе дуже спокійно. Добре їли, добре спали. Лазили в садку по деревах, шукали пташиних гніздечок. Та найбільше гойдались у тому гама... гамані чи як його, що між деревами його розпинають. І таки допомагали мені по господарству: припнуть теля, нарвуть кабанові щиріці, нагодують курей, качок. А вечорами дивились телевизор. Розповідали мені про звіринець, що в місті, про заморські країни. Такі розумні обое, аж душа радується!

Та, на жаль, не довго я втішалась такою смиренністю онуків. Незабаром вони такого натворили, що й досі, як згадаю, ноги підкошуються й гикавка нападає...

А почалося таки з телевизора... Яюсь у суботу дивились ми разом цікаву картину. Показували, як десь, у великих лісах, напівголі люди, з пір'ями на головах, з луками й списами в руках, полювали на страшних диких звірів. Уже й забула, на яких саме. Мої онуки так захопились, що мало носами не попримлипали до телевизора.

Закінчилося кіно. От старший, Сергійко, схопився й до мене:

— Бачили, бабусю? — а очі аж горять.

— Бачила, — кажу.

— Правда ж здорово?

— Здорово, — кажу.

А менший, Андрійко:

— Тільки дуже страшно...

Почала їх заспокоювати, адже проти ночі:

— А ви не бійтеся, то ж тільки в кіно показують... Попийте молочка і лягайте спокійно спати.

Онуки послушали. Напились молока й полягали. Але чую — не сплять. Усе про щось шепочуться, радяться. Ледве вблагала: поснули.

Правда, спали тривожно. Часто перевертались, хвицали ногами, інколи сонні вигукували: «Лови! В'яжи!»

Наступного дня нагодувала своїх мазунчиків смачним обідом. Дала їм деякі завдання, щоб не скучали. І пішла навідати свою куму Устину та й допомогти чимось. Вона ногами страждає.

Попрала їй білизну. Наварила на два дні. Поприбирала в хаті. Упорала поросят, птицю. Помоніли про се, про те... Незчулась, коли й звечоріло.

Поспішаю додому і думаю: «Що ж там мої онуки?.. Мабуть, скучають без баби».

Приходжу, дивлюся: сидять вони на ослоні біля порога. В самих трусиках. На головах стирчить пір'я, як у тих людей, що в кіно показували. В руках тримають луки, очеретяні стріли. Груди й лоби в них страшенно пошкрябані. В старшого ніс став удвічі ширший, а в меншого набрякла верхня губа. Я аж злякалась і питаю:

— Діти, а чому це у вас пір'я на головах?

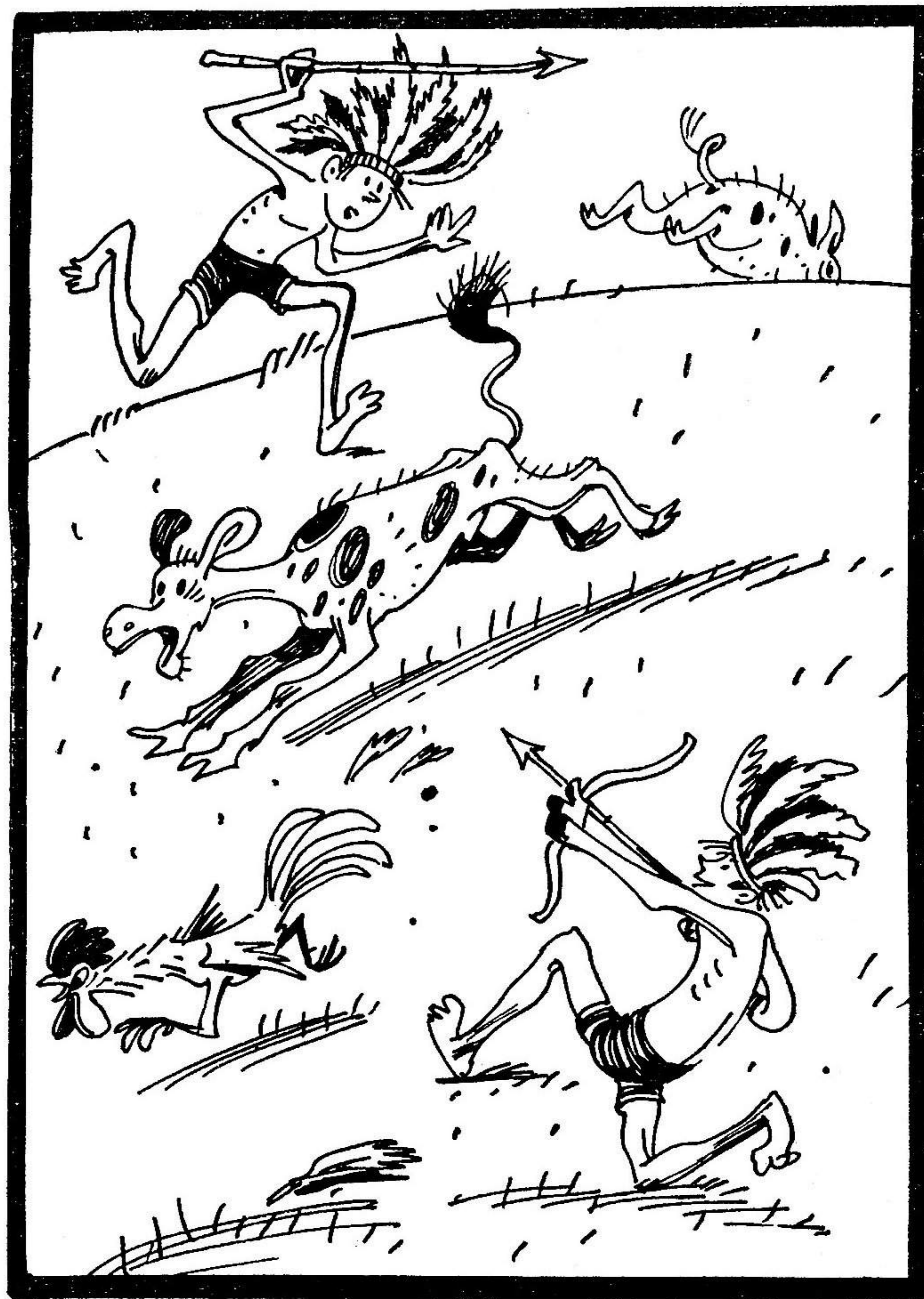
— Бо ми індієці, — відповів Сергійко.

— Де ж ви набрали такого пір'я?

— Впіймали півня, двох курок і вирвали з хвостів...

— А хто вас так пошкрябав? — питаю. — Билися, чи що?

— Ні, бабусю, — мовив менший, Андрійко. —

Не бился... Це нас так африканський дикий носорог! — і вхопився за верхню губу.

— Який носорог, де він тут узявся? — питаю, а в самої аж у грудях холоде.

Онуки швидко схопились на ноги й почали розповідати, перебиваючи один одного:

— Ми гралися в полювання на диких звірів...

— Випустили бичка й почали ловити...

— А він як двигнув — через садок, через город! Ледве вловили.

— Вловили, а звалити й зв'язати ніяк не могли.

— Такий, бабусю, малий, а такий сильний!

— Але ми таки перемогли і зв'язали, хоч і потовк нас трохи, — мовив менший, тримаючись за губу.

— Справжній носорог! — закінчив старший.

Я вся аж тремчу, не знаю, що й казати і питаю:

— Де ж той носорог?

— А там, у садку! — каже Андрійко.

— Не в садку, а в джунглях, — поправив його Сергійко.

Пішла в садок. Господи... Лежить мій бичечок зацуркований і до вишні прив'язаний... Побачив мене і як зареве, так жалібно, як мала дитина. Розв'язала його, пустила й хотіла насипатись на онуків.

Аж тут саме корова прийшла з череди. Взяла я дійницю й пішла доїти. Коли це підходить мій старий сибірський кіт і так боязко озирається. Він завжди ходив слідком, коли я брала дійницю. Підійшов і так занявчав, наче йому хто на хвоста наступив. Глянула я на нього і мало не впала зі стільчика. Недавно розкішна шерсть на ньому бу-

ла так ретельно обстрижена, неначе під машинку. Лише на хвості кущик залишено й на голові...

— Хлопці! — кричу. — А хто це так спаскудив kota?!

— То, бабусю, не кіт, а дикий африканський лев! — відповіли онуки.

«Ну, думаю, дам я вам лева та ще й африканського. Хай тільки подою корову». Вірите, від хвилювання так почали руки трястися, що й за дійку не можу вхопити...

Упорала корову, теля. Пішла дати кабанові пити й курник зачинить. Еге, а там: ні кабана в хліві, ні курей у курнику нема.

— Хлопці, а де ж кабан і кури? — питаю.

— Порозбігались, коли ми почали на них полювати! — відповідають.

Вірите, у мене аж ноги потерпли. І пішла на розшуки. Довго шукала по кущах кабана. Кликала — не озивається. Аж пізньої ночі знайшла в сусідів у бузині. І такий наляканий, бідолаха, що ледве загнала його в хлів. А кури так і ночували в сусідському садку.

Сердита, аж киплю, заходжу в хату. Увімкнула світло. Дивлюся: сплять мої індійці і тільки стогнуть та схлипують. Так і не довелося полаяти — будити пожаліла.

Вранці подоїла корову, вигнала в череду. Пішла на город напорпати молодій картоплі. Як глянула на той город — господи!.. Картопля, мак, буряки, помідори так витолочені, наче після великого градобою! І де не стану — очеретяна стріла валяється. Глянула на повітку: верх голий-голісінський. Весь очерет висмикали.

Не йду, а біжу до хати. Дивлюся: сидять обидва, похнюпившись. Обличчя їм порозносило, пороздувало.

— Молоко будете пити? — сердито запитую. А сама думаю: «Напою, а потім уже сполощу й викручу!»

— Будемо, — тихо озвався старший.

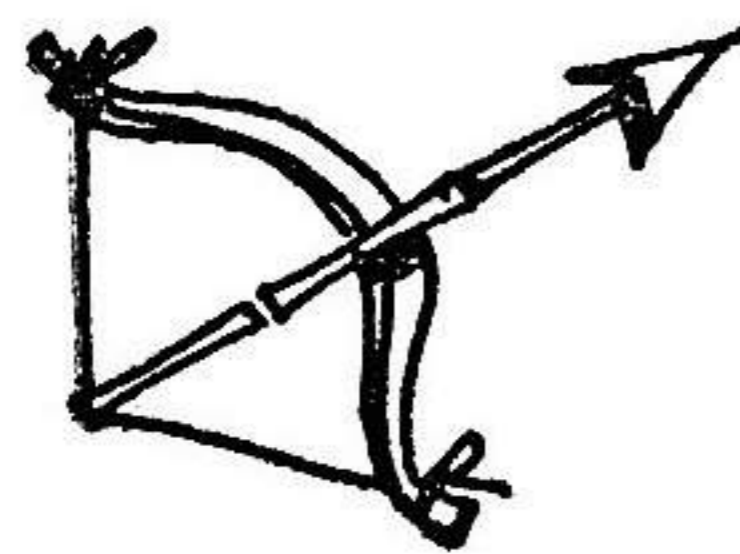
Та виявилось, що старший не може чашки тримати, так болять руки. А менший не може до губів дотулитися, щоб молока напитись.

Повмивала їх теплою водою. Позмазувала свіжою сметаною губи, синці, подряпини і почала сповідати... Вони слухали-слухали, а потім, як заплачуть обидва! І до мене зі сльозами:

— Бабусю, не лайте... Не лайте і не говоріть татові й мамі про це. Ми більше ніколи не будемо робити шкоду!

Як почали благати, жаль мені стало малих і відлягло від серця.

...І що ви думаєте? Покаялись мої онуки і добре покаялись. Ще цілий місяць були в мене після того полювання, але жодної шкоди не зробили. Навпаки: допомогли яблука, груші, сливи зірвати в садку. Допомогли картоплю викопати, перебрати. І самі перенесли в льох. Я залишилась задоволена своїми онуками. Не говорила про їхнє «полювання» батькам і запросила наступного літа знову приїжджати до баби на дачу!

ЮВІЛЕЙ ВІДКЛАДАЄТЬСЯ

Борис Іванович Барило здавна мріяв про високу посаду і широку славу. Але за п'ятдесят років життя так і не піднявся в zenit. Тільки й того, що став директором заводу діжкотари.

А тут у кожній газеті читає, як щедро нагороджують людей орденами й медалями. Тільки йому — нічогісінько нема... А коли два старих бондарі заводу й прибиральниця одержали партизанські медалі, Борис Іванович втратив і сон, і богатырський апетит. Став суворий, мовчазний і злий.

Якось його заступник Сидір Магомет сказав:

— Борисе Івановичу, де ж справедливість? Сторож заводу дід Гірчиця весь у хрестах і медалях і ще одну одержав. А ви, так би мовити, головнокомандуючий заводом, і не маєте жодної! Та на таких широких грудях, як у вас, можна цілий іконостас розмістити! Обидно мені за вас, до сліз обидно!.. — Він ударив себе кулаком у груди й закліпав п'яними очима.

— Не щастить мені в житті, хоч і стараюсь у роботі, — прогудів Барило. — Ось уже й п'ятдесят на носі, а не щастить... Не вмію, як інші, вислужуватись, — і зітхнув.

— П'ятдесят? — високо підняв руді брови заступник. — А коли саме?

— Якраз під Новий рік.

— Чому ж ви мовчите, дорогенький? Так це ж геніально! Під усіма кутами зору геніально!..

— Геніально, що мені п'ятдесят і не маю жодної медалі? — насупив широкі чорні брови директор.

— Та ні... Геніально те, що саме під Новий рік ваші іменини. Вважайте, що на ваших широких директорських грудях уже горить орден. Слово Магомета! — і знову стукнув себе кулаком у груди.

— Відкіля ж той орден візьметься? — запитав Борис Іванович, і очі його потеплішали.

— Візьметься, тільки слухайте мене, Магомета!

— Може, магометанського почепиш? — пожартував директор.

— Я не жартую!.. От послушайте, дорогенький... — І Магомет почав викладати свій план.

— Запам'ятайте, Борисе Івановичу, таке, — мовив пристрасно заступник. — З нагоди Нового року знову почнуть нагороджувати людей. А ми й свого документика підсунемо за компанію... Не тільки ж дідам-сторожам нагороди одержувати!

План Магомета сподобався директору. І було вирішено ювілей провести не перед Новим роком, а трохи раніше. Це для того, щоб робітники заводу заздалегідь ухвалили рішення й підняли клопотання про нагородження директора.

На ювілейний вечір умовились запросити тільки

«надійних» людей: хто одержував премії, подяки, а також молодих робітників, які недавно поступили. Вечір відкриє дід Гірчиця. З привітальним словом виступить сам Магомет. Він же й заготує проєкт рішення.

...Червоний куток заводу не «тріщав» від зайвих людей. Були запрошені тільки «благодійні», як говорив заступник.

На сцені за столом — директор, заступник і дід Гірчиця. На чільному місці — великий фотопортрет Бориса Івановича в дубовій рамі. Ось Магомет щось шепнув старому. Той підвівся, почепив окуляри, дістав якогось папірця. Вклонився білою головою, подзвонюючи хрестами й медалями, і почав:

— Шановні гм... гр... Шановні громадяни! Шановні товариші і ж... жінки... Сьогодні ми, весь наш завод гм... Урочисто... відзначає півстоліття гм... нашого життя гм... життя нашого директора, — і старий так закашлявся, що не тільки окуляри злетіли з носа, а й папірець випав з рук. — Нашого дир... дир... Бор... Іва... — далі кашель не дав говорити. Старий лише ткнув пальцем на портрет і сів, страшенно кашляючи.

Гірчицю виручив Магомет. Він прожогом кинувся на трибуну і на повний голос почав:

— Дорогі друзі! Правильно хотів сказати наш шановний ветеран заводу, кавалер багатьох хрестів і медалей дід Гірчиця. На жаль, кашель йому перешкодив. Так я з вашого дозволу доповню... Сьогодні ми дійсно урочисто відзначаємо п'ятдесятирічний ювілей нашого дорогого директора Бориса Івановича Барила! — і вдарив у долоні, як у літаври.

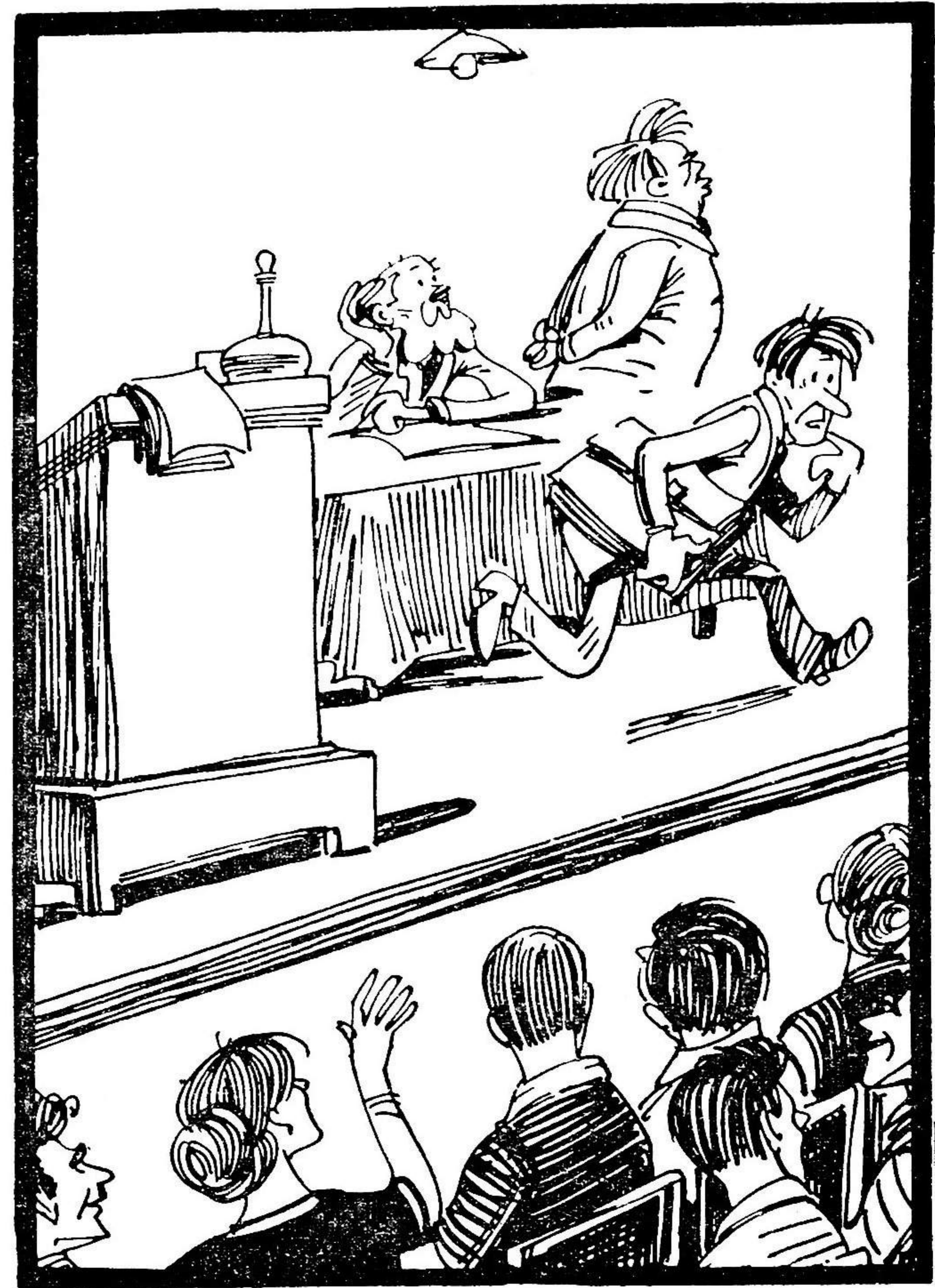
В залі — зріджені оплески. А розчервонілий Магомет продовжував на високих регістрах:

— Товариші робітничий клас! Наш народ урочисто святкує півстоліття Радянського Союзу. Ми зі всіх кутів і точок зору пишаємось, що ювілей нашого незабутнього товариша Барила майже збігся з цим величним святом. Тисячі й тисячі нагород уквітчали груди наших патріотів. Нагороди одержали й наші заслужені бондарі, в тому числі й баба Векла... І це правильно! Зі всіх кутів і точок правильно! Наш завод діжкотари з великими досягненнями зустрічає п'ятдесятиріччя свого улюбленого директора, самовідданого й невтомного керівника! Наша продукція — діжки, обручі, клепки і втори — відомі далеко за межами нашого заводу. І все це дякуючи йому! — Магомет показав на Бориса Івановича та на його портрет.

А який славний і многотрудний життєвий шлях пройшов наш дорогий іменинник. Ось тільки деякі факти з його життєпису. — Магомет напився води й перейшов на ліричний тон: — Тільки уявіть собі таке... Антанта... Денікінщина... Махновщина... інтервенщина... Пожежі, кров, розруха, шибениці... І саме в ті грізні роки безстрашно народився наш сьогоднішній ювіляр!

В залі шепіт і тихий сміх. Барило опустив голову. А Магомет продовжував, ухопившись руками за трибуну:

— А далі пішли важкі роки зростання, навчання, праці тощо... Та коли фашисти віроломно напали на нашу країну, ще молодий і, нівроку, дужий Борис Іванович проявив справжній патріотизм! Чотири роки провів він у далекому Казах-

стані... Чотири роки туга за рідним краєм залізними обручами стискала його гарячу голову!.. Та він мужньо терпів. На різних роботах, разом з жінками й підлітками героїчно, як кажуть, кував перемогу... Скажу більше, він як патріот навіть дойнером був!..

— А кого він доїв? — почувалась уїдлива репліка.

Борис Іванович так суворо глянув на Магомета, наче збирався чимось замашним огріти його по голові. Потім до присутніх:

— Товариші, донором я ніколи не був!

— А коли б начальство запропонувало? — і заступник підвищив голос. — Я певен зі всіх кутів і точок зору, що Борис Іванович не тільки б крові, а й власного життя не пожалів би!

Не зважаючи на гамір в залі, Магомет продовжував:

— А повернувшись із евакуації, товариш Барило всю свою енергію й організаторський талант віддавав на відбудову і розвиток народного господарства. І весь час на видній роботі. Завідував млином, олійницею, їдальнею, птахофермою, молокопунктом, райживсировиною, райбанею і так далі. А тепер, як нам відомо, успішно керує заводом діжкотари.

У залі вибухнув сміх. Обличчя у Бориса Івановича аж посиніло, як гусиний пуп.

— Та й сьогодні наш шановний Борис Іванович буквально горить на роботі! — і Магомет підняв догори вказівний палець.

— Разом із заводом! — почувалась репліка.

Та Магомет не здавався:

— А які славні перспективи відкриваються перед нашим заводом на майбутні роки!.. А як дбає Борис Іванович про поліпшення матеріально- побутових умов наших робітників. Про це красномовно свідчить отакенна папка продуманих заходів, які згодом будуть перетворені в життя.

Дорогі товариші! Я тільки дещо нагадав із життя й трудової діяльності нашого директора. Але, думаю, що вам зі всіх кутів і точок зору ясно!..

— Давно ясно! — залунали голоси.

— А мені, братці, не все ясно, — озвався дід Гірчиця, який уважно слухав Магомета, приклавши долоню до вуха.

— Що вам не ясно, діду-кавалер? — запитав доповідач.

— Тут було сказано, що наш директор дуже турбується про людей... А чому торік, коли моя стара померла, я попросив дошок на труну, Борис Іванович того... відмовив?

— Я фактично не відмовляв! — так і кинувся Барило.

А дід Гірчиця:

— Не відмовляли, тільки сказали, чому я не заявив про це за кілька днів раніше... Наче я знав, коли баба з світу піде...

В залі — напружена тиша. Магомет зрозумів це по-своєму і до старого:

— Діду, навіщо ж змішувати горох з капустою? Це ж не стосується ювілею... Усі ми там будемо... Коли кому призначено!

— Правильно дід каже! — почувалися голоси.

Магомет не розібрав вигуків і до присутніх:

— Дорогі товариші! Давайте ми швиденько проголосуємо за те, щоб просити відповідні інстанції про нагородження нашого шановного ювіляра орденом Знак Пошани! І зразу ж перейдемо до їдальні примочити нашого директора, щоб обручі не злітали... — і голосно засміявся. — Ми думаємо, що інших пропозицій не буде?

— Є-є-є! — озвався білочубий юнак і підніс Магометові папірця.

Гой розгорнув і почав повільно читати: «Пропозиція від робітничої молоді:

Всі думки його і плани
Зав'язані в папці...
Замість ордена Пошани —
Дать йому по шапці»

В залі — регіт і бурхливі оплески. Барило щось сердито шепнув Магометові й зник.

— Товариші, товариші! — замахав руками заступник. — Товариш директор заявив, що ювілей відкладається!

— Чому?!

— Та ще не підготовлений! — мовив Магомет.

— Хто не підготовлений?

— Та чули ж, що директор не підготовлений! — почувся чийсь бас.

Магомет, як ошпарений, скочив з трибуни. І під загальний регіт побіг слідом за Барилом...

ПАВІЛЬЙОН «КРАСОТА»

Кілька років не був я у селі Широка Долина. А в кінці минулого літа заїхав. Захотілося зустрітися з добрими людьми, про яких писав, та й подивитися на благоустрій села, про який так багато говорили.

Пішов долиною. Повноводний став у проміннях вечірнього сонця вигравав алмазними відблисками. На широкій греблі розпустили зелені кучері плакучі верби. А на пологому лівому березі здіймався молодий парк. Тут я й знайшов голову сільської Ради Катерину Іванівну Красоту.

— О-о-о, нарешті!.. — промовила, ідучи мені назустріч. — Це той, що обіцяв двічі на рік приїздити й висвітлювати наше життя! — і міцно потисла мою руку.

Від її зацілюваного степовим сонцем обличчя, білозубої посмішки, від важкої корони чорних

кіс, розшитих сріблом років, віяло енергією, симпатією і материнським невловимим теплом.

— Каюсь, Катерино Іванівно, каюсь! Але я навмисне барився з приїздом, щоб уже побачити плоди ваших зусиль. І ось бачу. Де була глина, бур'яни, рівчаки, розмиті дощами, — чудовий ставок, парк.

— Це тільки початок, — перебила вона. — У нас тут буде цілий водний каскад. У плані ще два ставки вниз по долині. Біля одного стоять ферми водоплавної птиці. Біля другого — тирлуватиметься худоба. А оцей третій, найбільший, — для людей. Тут, у парку, відкриємо будинок відпочинку для колгоспників. Далі — дитячий садок. А на тому боці, на отих крутих глиняних схилах, думаємо на осінь розбити... Але ще не вирішили остаточно, що саме... Оце й сьогодні, в який уже раз посварилась із головою колгоспу. Він хоче тільки сад, а я — виноградник. Сонячна ж сторона, для винограду — розкіш! А навколо — фруктові дерева. Уявляєте? І прибуток, і красота!

— Хороші у вас плани й смаки, Катерино Іванівно, — відповів я. — Не дарма ж маєте прізвище Красота.

— Ой, не говоріть... Ускочила я колись у халепу з цим прізвищем. Досі пам'ятаю...

— А саме? — цікавлюся.

— Це коли була заступником голови колгоспу... Люта зима. Кормів для худоби не вистачає. А тут ще й пошесть напала на поросят... З області щоденно вимагають інформацій, зведень. Якось голови не було, я й дала таку телеграму: «Кормів не вистачає, поросятадохнуть. Красота». А там

якийсь чоловічок, що сидів на зведеннях, зрозумів телеграму по-своєму. То було нам. — І вона за-сміялась. — Що ж, пройдемо селом, побачите, які в нас зміни.

Широкою алеєю парку, обсадженою квітами, вийшли на центральну вулицю села. Приємно запахло нагрітим асфальтом, матіолами. Обабіч вулиці вишикувались молоді тополі й акації. З-за них привітно виглядали білі хати, вкриті черепицею, шифером, очеретом.

— О, ви добре потрудились, — кажу. — Села не впізнати.

— Та довелося попосмикати нашого голову артілі Смика. І господар хороший. По всіх галузях виробництва колгосп перший у районі. А щодо благоустрою села — тугуватий чоловік... Скільки я зіпсувала нервів, поки побудували павільйон! Аж секретар райкому партії допоміг зламати опір Семена Климовича.

— Який павільйон? — запитую.

— А ви що, не бачили? Ходімо покажу!

На другому кінці клубного подвір'я, під наметом старезних акацій, я побачив оригінальну споруду, схожу на велику альтанку. На різьблених стовпах звівся ажурний дах, вкритий шифером.

— Оце і є наш павільйон, — гордо мовила Катерина Іванівна.

Зайшли. Багато зручних саморобних столиків, таких же стільців. На полицях пляшки з вином, пивом, ситром, лимонадом. А на довгому прилавку під склом різні холодні закуски, страви: ковбаси, кефір, консерви, фрукти, печиво, цукер-

ки. Літня жінка в білосніжному халаті видзвонювала посудом. Підійшли.

— Здоровенькі були, Христіно Михайлівно, — привіталась Катерина Іванівна. — Як тут справи?

— На красоту! — відповіла та, посміхнувшись.

— Чому ж у вас порожньо в павільйоні? — запитує.

— Ще рано, — відповіла буфетниця. — Побачите пізніше, — і глянула на наручний годинник. — Так хвилин через двадцять.

— Христіно Михайлівно, дайте нам пляшку холодного лимонаду й дві порції морозива, — попросила голова сільради. І до мене: — А може, ви їсти хочете? Будь ласка! Є в нас і гарячі страви.

— Ні, ні, спасибі. Лимонаду вип'ю.

Сіли. Я оглядав це легке й затишне приміщення. На столиках у горщичках — квіти. На підлозі — жодного недокурка, папірця.

— Як у вас тут чисто, — зауважую.

— Для цього є спеціальний штат, який працює на громадських засадах, — пояснила Красота.

Жінка принесла лимонад і морозиво.

— Хто сьогодні чергує? — запитала Катерина Іванівна.

Христіна Михайлівна глянула на табличку, що висіла на стовпі, й відповіла:

— Сьогодні субота... Чергує Панько Кудкудак, — і посміхнулась.

— Це таке прізвисько дали нашому Панькові Півневі, — мовила до мене Красота. — До речі, це дуже цікава й колоритна людина...

— Чим саме? — цікавлюся.

— Хоч би тим, що саме через Панька Петровича Півня й заварилось будівництво цього павільйону.

— Цікаво, цікаво, — кажу.

А вона продовжувала:

— Йому вже скоро п'ятдесят. Майстер — на всі руки! І муляр, і коваль, і пічник, і слюсар, і що ви тільки захочете! Але й випити любив. Тверезий — як шовковий. А, було, вип'є — починає з дружиною сваритися.

І є в нього такий же напарник, Терентій Деркач. Теж чудовий майстер: і стельмах, і червонодеревець. Оце всі візерунки, що ви бачите, столи, стільці, дах, — його робота. Але теж мав характер свого кума й ровесника Панька Кудкудака. Їхні жінки майже щотижня приходили до мене зі скаргами.

Викличеш, було, обох. Полощеш та викручуеш! Лупають очима, каються, дають урочисту обіцянку... А за тиждень знову починається те ж саме...

— А що вони тепер, не п'ють?

— Зачекайте, розповім. А одної зими таке встругнули, що вирішила обох відправити до міста на лікування.

У когось вони клали грубку. Хазяїн пригостив, та, мабуть, недостатньо. Повертаючись пізно додому, захотіли ще випити. Сільмаг був зачинений. Так вони залізли в хату до однієї вдовиці, що торгувала вином. Її не було вдома. Вони на смажили яєць, напилися вина й почали співати на повну силу! Звідти їх і забрали дружинники.

А вранці привів черговий обох до мене. Я й почала їх брати в роботу. Сидять вони — винуваті, обличчя посірілі, очі — додолу. От Панько Півень болісно скривився й каже:

— Катерино Іванівно, не лайте довго... Краще набийте нам пики й відпустіть швидше додому, бо страшенно голови болять...

Я мало не розсміялась із того щирого визнання. Але втрималась і кажу суворо:

— Не додому підете, а поїдете лікуватись в Одесу!

Важко поникли головами горілчані куми. Першим озвався Панько:

— Дорога Катерино Іванівно... Всі називають нас п'яницями... А чому так виходить?.. А тому, що в нас немає де правильно, по-людськи, посидіти, з людьми поговорити, як це є в містах... А ми візьмемо пляшку на двох. Ховаємось-ховаємось із нею, щоб ніхто не бачив, бо зразу ж донесуть вам або нашим жінкам... А потім десь у закапелку переділимо пальцем і смикнемо — без чарки, без закуски... І зразу — п'яний чоловік. Ось тому то воно так і виходить...

Його підтримав Терентій Деркач:

— Правду каже кум Панько... Он я їздив у Закарпаття по ліс. І бачив у селі таке... Красивий павільйон, буфет, столики на свіжому повітрі. Туди щовихідного приходять люди цілими родинами: і старі, й молоді геть з дітьми. Грає музика. Хто хоче п'є пиво, вино, закусують... А хто хоче — танцює чи співає. І за весь вечір я не тільки п'яного, а й напідпитку нікого не бачив. І сам через це не пив, бо ти ж у людей навиди...

— І що ви думаєте?.. Відпустила я тих кумів і задумалась над їхніми словами. Згадала свою поїзду до Болгарії. Там у селах я теж бачила щось подібне, як на Закарпатті. І подумала: а що, коли їй нам так зробити?.. Хоч для експерименту! Адже не секрет, що у свята чи вихідні дні збираються чоловіки та й дехто з молоді випити чарку. А вина ж у нас повно. І вирішила порадитись із товаришем Смиком. Він вислухав одним вухом і каже:

— Ти що, Іванівно... Замість того, щоб вести роз'яснювальну роботу або й карати п'яниць, вирішила організувати для них корчму? Та вони ж, чортяки, відтіля їй не вилазитимуть! Оце додумалась... Та нас же розпишуть, рознесуть не тільки по району, а й по всій республіці! Ти ще скажеш, щоб біля корчми побудувати витверезник і запросити двох міліціонерів для наведення порядку. Ти хоч нікому про це не кажи, бо як дійде до району...

Довго я смикала нашого Смика, а він, як дуб. І навіть коли секретар райкому партії схвалив мою пропозицію, Семен Климович не здавався:

— А хто будуватиме і з чого будуватиме? — запитав.

— Про це, — кажу, — не турбуйся. Я з депутатами, активом усе організую!

Після цього скликала чоловічий «актив», що полюбляє посидіти. І, звичайно, запросила кумів — Панька й Терешка. Розповіла їм, що їй до чого. Всі мовчали, презирались і якимось скептично посміхались. Потім один запитав, чи це не обман. Я підтвердила, що ні. Бачили б ви, з яким

ентузіазмом зустріли чоловіки цю новину!.. Панько Півень і Терешко Деркач взяли на себе зобов'язання не тільки будувати, а й керувати усім.

Гуртом накреслили проект і взялися до роботи. Охочих знайшлося багато. Використовували вихідні, працювали місячними вечорами. І все це на громадських засадах! За три тижні квітня споруда була повністю готова. На відкритті був і Семен Климович. Коли постало питання: яку назву дати павільйону, він, посміхаючись, заявив: «Назовемо павільйон «Красота». Адже це ініціатива Катерини Іванівни...» Як я не опиралась, ця назва так і пристала до павільйону, — і на її засмаглих шоках загравав густий рум'янець.

— А які ж наслідки? — питаю.

— Наслідки гарні. Найголовніше, що в селі майже перевелися ті, що любили перевиконувати норми по чарках. Сюди заходять люди цілими родинами, заходить молодь, щоб розважитись, культурно відпочити. Жінки, правда, спочатку не насмілювались ходити сюди, а тепер... Та самі побачите.

— А як куми-активісти?

— О, вони всім показують приклад поведінки в таких місцях. І їхні дружини більше не приходять зі скаргами.

Звечоріло. Христина Михайлівна увімкнула світло, радіолу. Відчинила ажурні двері. Пара за парою заходили люди: молоді й середнього віку. Ось підійшов до нас уже літній, але жилавий чоловік, охайно одягнутий, поголений — і до голови сільради:

— Катерино Іванівно, Панько Півень заступає

на чергування. У павільйоні «Красота» буде повний порядок! — і підніс п'ятірню до засмалцьованого кашкета.

— Вірю, Паньку Петровичу, — відповіла вона.

До нашого столика підсів голова колгоспу з дружиною. А Красота до нього:

— І ти, Семене Климовичу, прийшов до корчми?.. А казав же, що й ноги твоєї тут не буде!

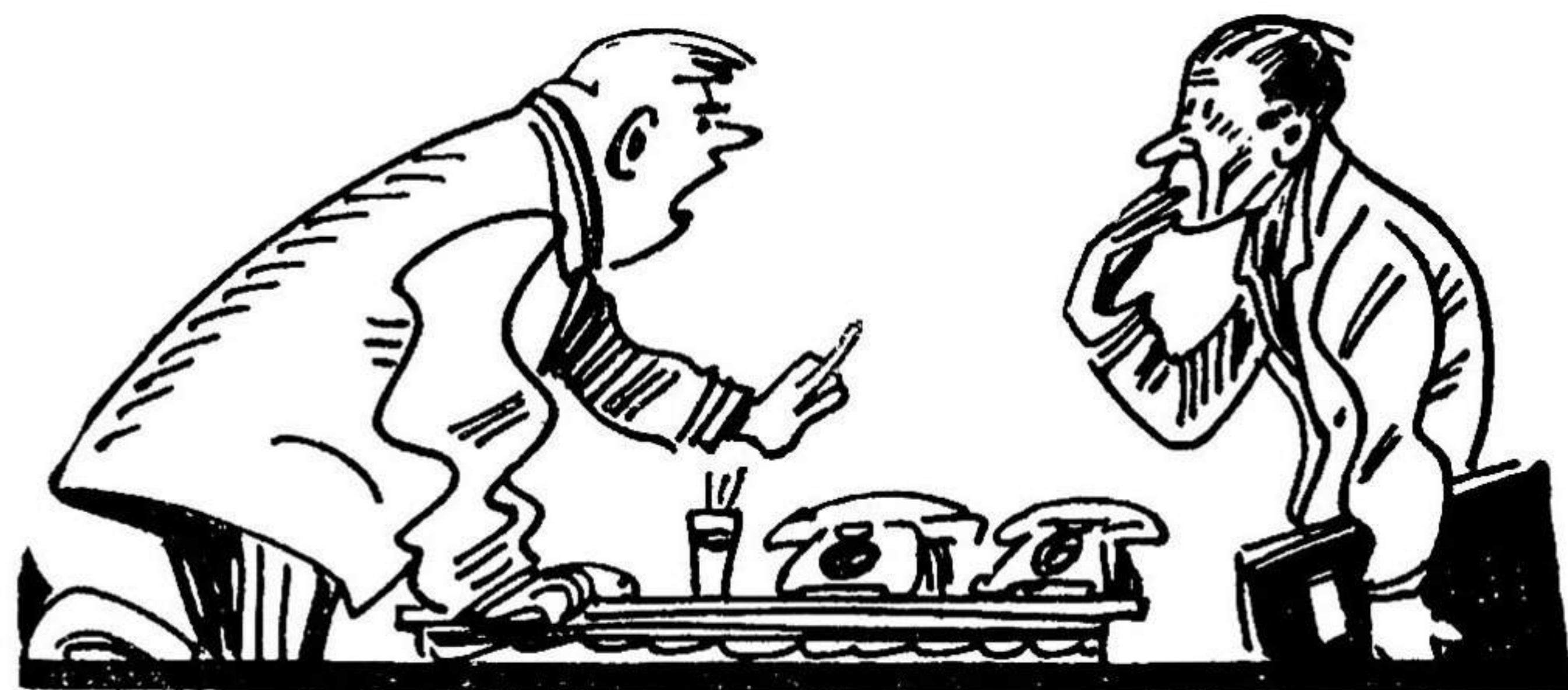
Смик посміхнувся в сивіючий вус і відповів жартома:

— Це мене дружина затигла...

Веселий гомін наростав. Пластинка змінювала пластинку. Потім прийшли два баяністи й почалися танці.

Я спостерігав за Паньком Півнем. Він з червоною пов'язкою на рукаві то поважно ходив поміж столиками, то ворожив біля радіоли, то допомагав буфетниці. А без чверті одинадцять почав гасити горішне світло, що означало: час додому.

Хороше, весело відпочивали люди. Павільйон «Красота» мені сподобався, як і сподобалась жвава і розбитна Катерина Іванівна. І вирішив я написати про це.

ЗА ТРЬОМА ДВЕРИМА

Антип Корнійович Бас керує підприємством, яке виробляє речі для домашнього вжитку. Організатор він — середньої руки. Про таких у народі говорять: «Він знає, кого обійти, а кому й на мазоль наступити. Знає, коли показатися на світло, а коли й у тіні пересидіти...»

Підприємство виробляє загалом добру продукцію і в план укладається. За це товариш Бас щороку одержує як не премії, то подяки.

Та є в характері Антипа Корнійовича примітна риса — це страшенна любов до ідеально обладнаного кабінету. Він часто навідує своїх колег по начальницькому рангу. Уважно вивчає їхні кабінети і все нове переносить у свій.

На цьому ґрунті часто виникають суперечки із завгоспом Іваном Пилиповичем Вовком. Завгосп — великий ворог щотижневої перестановки меблі, пересування важкого, як танк, сейфа, заміни різних китиць, штор, картин та іншого.

Якось перед черговим «перегрупуванням» меблів завгосп уїдливо сказав:

— Антипе Корнійовичу, давайте замість люстри повісимо сейфа... Бо мені вже остогидло танцювати з ним польку в чотири коліна...

Бас насупив волохаті карнизи брів, ударив пухкою рукою об масивний стіл і grimнув:

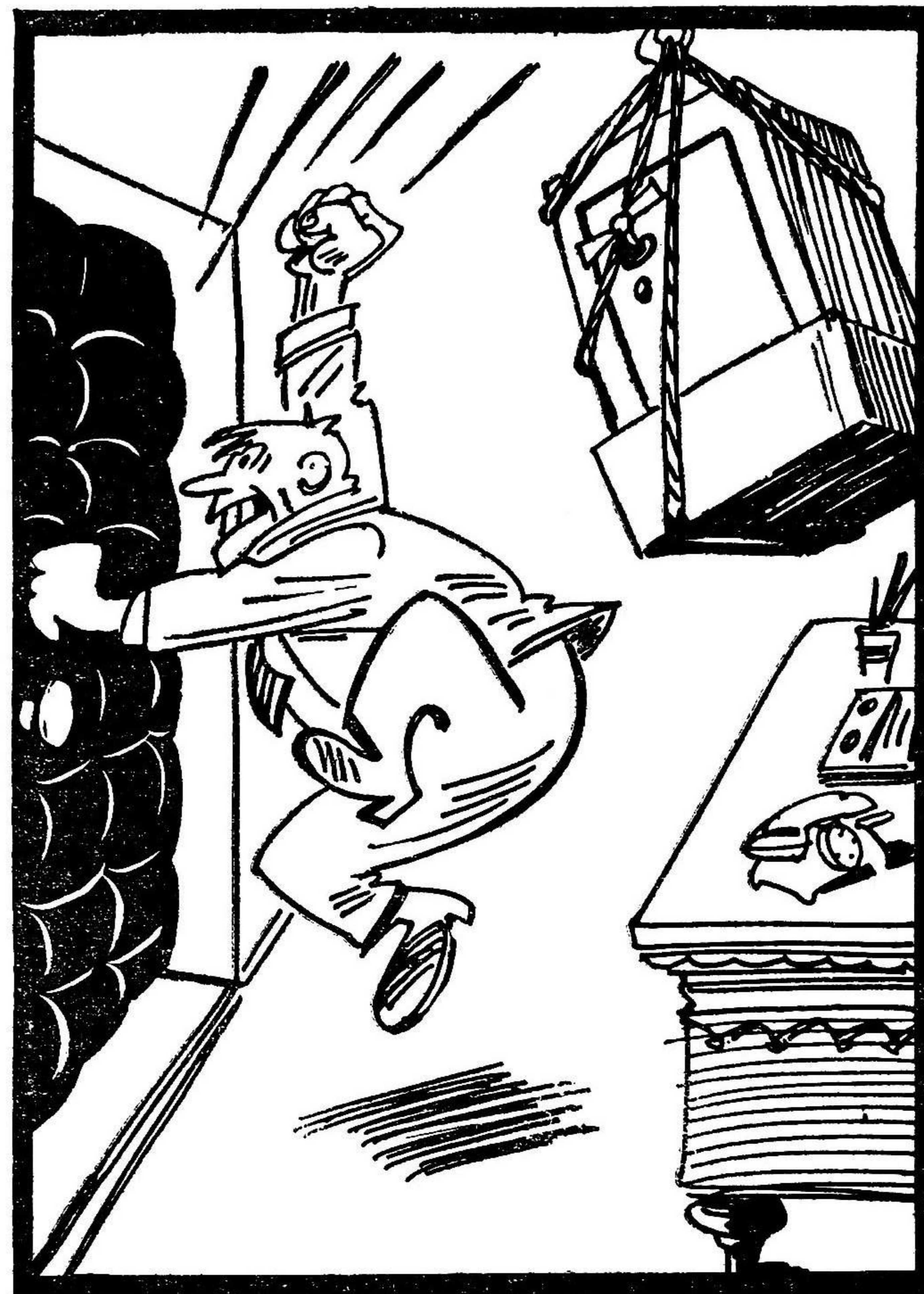
— Товаришу Вовк! Справний кабінет — це дзеркало керівництва і всього виробництва. Коли приїздить начальство чи якась комісія, то куди йде — зразу ж у кабінет! І щоб я більше не чув таких ехидних аферизмів! Що велять, те й роби. За це ти одержуєш державні гроші!

І завгосп підкорявся.

Тижнів за два до Нового року Антип Корнійович випадково завітав до свого давнього знайомого Ананія Гусака. Обнялися, привіталися, розговорились. Адже багато років не бачились. Із душевної розмови Бас довідався, що його давній приятель керує підприємством, в якому на дві штатних одиниці менше кадрів, ніж у нього, і одержує зарплату на п'ятнадцять карбованців меншу, ніж він. А ось біля кабінету має аж двоє дверей: одні оббиті чорним дерматином, а другі — коричневим... Антипа Корнійовича заздрість взяла. Він швидко попрощався з своїм приятелем і стрілою полетів до себе. Терміново викликав завгоспа й суворо наказав:

— Товаришу Вовк! Щоб мені до Нового року було біля кабінету двоє дверей, оббитих дерматином: одні чорним, другі — коричневим!

Іван Пилипович уважно вислухав. Пошкріб уже посивілу чуприну, непомітно посміхнувся в вуса і делікатно промовив:

— Антипе Корнійовичу, а навіщо вам аж двоє дверей? Чи ви чогось боїтеся, чи від когось ховаєтесь?.. Он я був у самого Макара Макаровича, коли ви посилали з паперами. Нащо вже великий начальник, а в нього лише одні двері, і ті відчинені. І ніяким дерматином не оббиті. І кабінет малий, простий, не те, що у вас... Та й куди ті другі двері чіпляти? Стінка дуже тонка. А приладнати якусь коробку, буде схоже на тамбур у вагоні або, звиніть, на...

— Товаришу Вовк! — перебив його Бас і рішуче підвівся. — Я прошу, розумієш, без отих аферизмів!.. Ще раз підкреслюю: щоб мені до Нового року було двоє дверей, оббитих дерматином, і щоб біля них були номерні замки: один англійський, другий — французький!

— Може б, і треті двері зразу замовити? — буркнув невдоволено завгосп і вийшов.

...Довгенько Іван Пилипович шукав майстрів, щоб зробили коробку і приладнали ще одні двері. Нарешті знайшов. Зробили й непогано. Самому Антипу Корнійовичу сподобалось. А от із оббивкою вийшла затримка. Ледве через знайомих завгоспів Вовк знайшов майстра. Прийшов дід із сантиметром і синім олівцем за вухом. Все заміряв, записав. Домовились про строки, ціну, навіть завдаток одержав. А наступного дня захворів. А тут до Нового року залишаються лічені дні. Ще й представник народного контролю ходить, щось перевіряє. Що тут робити?..

Антип Корнійович лютував. Якось викликав завгоспа й категорично заявив:

— Товаришу Вовк! Коли не обіб'єш і не наві-

шляєш других дверей, навішаю тобі сувору догану! Мені соромно дивитись у вічі представникові народного контролю, що такий сарай у кабінеті!..

Тим часом представник закінчив свою роботу. Після довгої вечірньої розмови з ним Антип Корнійович прийшов додому похмурий, як осіння дощова ніч. Не чмокнув у щоки дружину, як завжди, не проглянув газет. Тільки виключив телевизор, випив добру чарку, мовчки повечеряв і ліг спати. Чуйна дружина не образилась на таку неувагу до себе. Не набридала з запитаннями, подумала, що захворів. Адже недавно попереджали по радіо: як уберегтися від грипу...

А Басу приснився чудернацький сон. Ніби він сидить у кабінеті над якимись директивами. Раптом задзвонив телефон. Він ухопив трубку й почув грізний голос: «Товаришу Бас! Беріть висновки представника народного контролю — і негайно до мене!»

Він схопився. Папери — в портфель. Одягся — і до дверей. Шарп, а вони замкнуті. До кишень — немає ключів. І згадав, що у нього біля кабінету не двоє, а аж троє дверей і всі замкнуті. А ключі в завгоспа... Почав гукати. Але хто його почує в такий пізній час та ще й через троє дверей.. Аж тут знову як загуде телефон, наче на повітряну тривогу. Вхопив трубку й почув той самий грізний голос. Антип Корнійович не сів, а впав у нове м'яке крісло. Ненароком глянув на стелю, а там, замість люстри, гойдається величезний сейф, який ось-ось зірветься прямо на голову... Бас знову, як несамовитий, кинувся до дверей. Почав щосили волати, б'ючи кулаками по дерматину: «Дай-

те Вовка з ключами! Вовка з ключами дайте!!»—
І так загилив кулаком об ліжко, що аж проки-
нувся...

На крик схопилась дружина. Увімкнула світло
й злякано запитала:

— Що з тобою, Антипчику?.. Ти весь мокрий...
І сонний кричав: «Даєте вовка з ключами!» Чи
не грип у тебе?..

Антип Корнійович протер кулаками очі. Боязко
глянув на стелю, на двері й тихо відповів:

— Грип... Азіатський...

Наступного ранку Бас пішов на роботу раніше,
ніж завжди. Навіть не поснідав.

Оглянув свій кабінет: все на місці. Зайшов Іван
Пилипович і доповів:

— Антипе Корнійовичу, дід видужав. Уже об-
биває двері і сьогодні навішаємо.

Бас глянув на останні листки календаря і, не
підводячи голови, глухо відповів:

— Не треба навішувати других дверей...

— Чому? — витріщив очі від здивування зав-
госп. — Я стільки старався...

Антип Корнійович помовчав і хитрувато відпо-
вів:

— Представник народного контролю забраку-
вав... Так що знімай отой тамбур, а я з тебе зніму
сувору догану...

